

УДК 343.98

К. В. Калюга

КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ ПОРТРЕТ ОЗБРОЄНОГО ЗЛОЧИНЦЯ

Постановка проблеми. У сучасному світі збройне насильство постійно зростає. Про що свідчить, в тому числі і статистика. Щорічно на планеті виробляється 8000000 одиниць легкої стрілецької зброї. Щорічно на кожну людину на планеті виробляється по 2 кулі. 2 з 3 людей, убитих під час збройного насильства, вмирають в «мирних» країнах. На кожну вбиту людину, під час збройного насильства, припадає 10 постраждалих [1]. У зв'язку з цим, в багато разів збільшується кількість осіб, які купують зброю самооборони (як правило, з посередніми навичками застосування і змісту зброї, а то і без таких). Все це аж ніяк не спрощує діяльність правоохоронних органів з розслідування цих злочинів і робить актуальним і своєчасним дослідження в цій області.

Таким чином, питання регламентації «легального» придбання зброї, уточнення «криміналістичного портрета озброєного злочинця», розробка типології озброєних злочинців, вироблення відповідних алгоритмів дій і рекомендацій з методики розслідування цих видів злочину, як недостатньо досліджені, потребують подальшого уточнення та вдосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Згадані проблеми знайшли відображення в роботах таких вчених: Б. М. Комаринець, С. Д. Кустанович, М. П. Яблоков, О. Дулов, О. І. Устинов, М. Є. Портнов, В. М. Ладін, М. Денисов, М. Любарський, В. М. Плєскачевський, О. Подшибякін, питання кримінально-правової оцінки зброї вивчали М. М. Шавшін, Е. Ф. Соколов, В. Д. Малков, кваліфікацію злочинів, які зазіхають на життя, здоров'я, громадську безпеку і порядок і пов'язаних з використанням зброї розглядали М. Д. Дурманов, М. І. Загородніков, С. В. Бородін, П. І. Грішаєв, П. Ф. Гришанін, І. Гальперін, І. І. Горелік, І. М. Даньшін, Г. Г. Зуйков, Е. С. Тенчов, І. С. Тишкевич, В. П. Тихий, М. Д. Шаргородський, кримінологічні дослідження насильницьких посягань, збройної злочинності і злочинів, пов'язаних зі зброєю, робили С. М. Абельцев, Г. О. Аванесов, Ю. М. Антонян, М. М. Бабаєв, Л. Ш. Берекашвілі, Л. Д. Гаухман, К. К. Горяїнов, О. І. Гуров, Т. І. Джелалі, Л. М. Землянухіна, В. О. Казакова, С. І. Кіріллов, Д. О. Корєцький, С. Я. Лебедев, Н. С. Лейкіна, Е. Ф. Побігайло, Т. О. Пособіна, О. Б. Сахаров, Е. В. Солоницька, Е. Г. Філатова, В. Д. Філімонов [2] та інші. Їхні праці заклали фундамент майбутніх предметних досліджень особистості озброєного злочинця, як специфічного виду кримінальних діянь. Разом з тим, слід зазначити, що комплексний підхід до досліджень з даної проблематики в сучасних реаліях практично відсутня.

Отримані наукові результати. Озброєний злочинець – це особа, яка вчинила збройний (із застосуванням зброї) злочин. В даний час, з огляду на насичення України незаконною зброєю внаслідок подій на сході країни, і, відповідно, значне збільшення числа озброєних злочинців, вивчення особистості озброєного злочинця

набуло особливого значення. Зростання рівня збройної злочинності, загострення її якісних характеристик, дозволяють висунути гіпотезу про те, що і сама особистість озброєного злочинця має комплекс специфічних рис і якостей, що відрізняють її від інших категорій злочинців. Тому необхідно виділити особистість озброєного злочинця в самостійний тип в навчанні про особу злочинця – охарактеризувати його основні риси, розробити їх типологію, і, в перспективі – розробити заходи протидії та профілактики збройних злочинів, з огляду на властивості особистості збройного (потенційного) злочинця.

Актуальність вище зазначених факторів і ставлять перед нами завдання з дослідження особливостей особистості злочинця (як стрижня вивчення правовими науками, в тому числі криміналістики і кримінального процесу), який вчинив діяння із застосуванням вогнепальної зброї. Результати якого, зможуть послужити дієвим інструментом проведення розслідування, а так само попередження і протидію подібними злочинними проявами.

Особистість злочинця найбільш повно характеризується саме в момент вчинення злочину, і тут простерігаються особливості поведінки певних категорій злочинців. Зокрема, особистість озброєного злочинця відрізняється набором ознак, характерних саме для неї: а саме специфічними навичками, вміннями, комплексом інтересів та інших істотних і відносно стійких властивостей, що закономірно сформувалися під впливом негативних елементів соціального середовища, які, в кінцевому рахунку, знайшли реалізацію у вчиненні злочину з використанням зброї як засобу досягнення поставленої мети [3]. Зазначені обставини й продиктували необхідність детального вивчення всього комплексу названих проблем стосовно до сучасних умов.

Як правило, зброя використовується для здійснення збройного насильства – найбільш небезпечного в системі кримінального насильства. Загроза застосування зброї стала невід’ємною характеристикою здійснення розбоїв, грабежів, зґвалтувань, вимагань, захоплення заручників та інших тяжких злочинів.

Особливістю збройних злочинів є та обставина, що їх вчиненню передують попередній пошук, придбання, зберігання і носіння певною особою зброї. Тобто комплекс властивостей особистості озброєного злочинця в своєму розвитку проходить через комплекс злочинних властивостей особистості того, хто незаконно володіє зброєю.

Специфіка полягає в тому, що при вчиненні тяжких насильницьких злочинів з використанням зброї, злочинець дистанціюється від наслідків своїх дій, пом’якшуючи психотравмуючий вплив вбивства або нанесення каліцтв на власну психіку.

Будучи різновидом особистості злочинця і відповідаючи всім закономірностям цієї родової категорії, особистість озброєного злочинця має свої відмінні риси:

1) попередня злочину поведінка злочинця виражається, крім іншого, в придбанні знань про зброю, вміння поводження з нею, в попередньому пошуку знарядь вчинення злочину або їх виготовленні;

2) вибір способу вчинення злочину, який може визначатися характером і ефективністю застосування наявної зброї або навпаки – визначати характер попередньо-

го пошуку зброї, більш підходящого для використання в конкретній ситуації в залежності від особистісних умінь злочинця і умов конкретної обстановки;

3) ставлення до знаряддя вчинення злочину, навички та вміння у поводженні з ним виступають в якості одного з основних ланок, що характеризують змістовну сторону особистості озброєного злочинця.

Перераховані особливості знаходять відображення в характеристиці особистості озброєного злочинця, як особливого різновиду особистості насильницького злочинця.

Загальна характеристика особистості злочинця являє собою «систему рис, які в своїй сукупності характеризують особу, яка вчиняє той чи інший злочин, різні сторони і прояви його суспільного існування і життєвої практики і які прямо або побічно пов'язані з подібною антигромадською поведінкою людини, зумовлюють або полегшують вчинення злочину або допомагають зрозуміти причини його здійснення».

Психологічна мотивація, що лежить в основі ставлення людей до зброї різна. Для одних зброя – запорука власної безпеки в умовах бурхливого зростання злочинності, в тому числі і збройної; для інших – засіб компенсації недоліку фізичної сили і невпевненості в собі, ефективний засіб самооборони; для третіх – предмет пекучого, найчастіше ірраціонального інтересу, як заборонене знаряддя умертвіння собі подібних; для четвертих – засіб виділитися із загальної маси людей, що не володіють зброєю, вселяти страх оточуючим, керувати ними; для п'ятих – інструмент для вирішення будь-яких завдань; для шостих – вигідний товар. Зброя може бути предметом колекціонування і представляти історичний, техніко-конструктивний, мистецтвознавчий інтерес тощо.

Реалізація майже всіх перерахованих мотивацій може здійснюватися як в легальних, так і протиправних формах, хоча межа між ними досить тонка: від законного придбання дозволеної зброї самооборони, до придбання на «чорному ринку» гранати або пістолета, тобто вчинення злочину, передбаченого чинним Кримінальним кодексом України.

При цьому багато власників законної зброї на Україні прагнуть об'єднатися з побратимами по інтересам – створюють різного роду мисливські клуби, стрілецькі асоціації тощо. Це, безсумнівно, позитивна тенденція, бо, особи, які реалізують свій інтерес до зброї в легальних формах: мисливці, стрілки-спортсмени, члени клубів любителів зброї тощо., – контролюються органами внутрішніх справ, оскільки зобов'язані отримувати відповідні ліцензії, що пов'язано з попередньою перевіркою їх на наявність судимостей, пристрасть до алкоголю і наркотиків, психічного статусу, умов для зберігання зброї і т.п. Після отримання ліцензії вони зобов'язані виконувати встановлені правила володіння зброєю, забезпечувати його збереження, безперешкодно допускати до місця проживання співробітників поліції, які перевіряють дотримання цих правил.

Нелегальні «любители зброї», природно, намагаються не потрапляти в поле зору внутрішніх органів, а тому не мають ліцензій, їх володіння вогнепальною зброєю є протиправним. Своєчасне виявлення таких осіб служить резервом підвищення ефективності попередження збройних злочинів.

При цьому слід зауважити, що значну частину з цих нелегальних любителів віднести до "збройних злочинців" можна лише з натяжкою – найчастіше вони набувають зброю не з метою вчинення насильницьких злочинів, а для інших цілей – для полювання, занять стрілецьким спортом, колекціонування зброї, в решті-решт для самооборони. Дуже часто формою прояву інтересу до зброї виступає його попередній пошук і незаконне зберігання без будь-якої певної мети.

До цієї ж категорії відносяться особи, зайняті винаходом і виготовленням «принципово нових», на їх погляд, зразків зброї, якими в першу чергу рухає науковий інтерес. При цьому через недосконалість чинного законодавства такі, по суті, законслухняні люди потрапляють в розряд злочинців.

На відміну від них, особистість «справжнього» озброєного злочинця, поряд з інтересом до зброї, характеризується специфічними навичками і вміннями, які створюються за допомогою відповідних вправ, тренувань, професійної підготовки.

При цьому характеристики особистості і зброї для досягнення злочинного результату нерозривно пов'язані. Аналізуючи зміст поняття «особистість озброєного злочинця», слід зазначити, що на відміну від інших типів [4] особистості злочинця воно є системним. Якщо в принципі, вчинення будь-якого злочину обумовлено «дефектами» особистості у взаємодії з конкретною життєвою ситуацією, то для здійснення саме збройного злочину одних негативних особистісних властивостей недостатньо: вони повинні доповнюватися, як мінімум, наявністю зброї, а також навичками і вміннями поводження з ним. Іншими словами, особистість озброєного злочинця – це система «особистість злочинця + зброя». Елементи цієї системи взаємно доповнюють один одного, знаходяться в певних «взаємодії» і взаємозв'язку.

Снайпер, який пройшов спеціальну підготовку, може вразити жертву на відстані кількисот метрів, тренований спецназівець може зробити це ж за допомогою кидка ножа або іншого підручного предмету. У той же час людина, що не має спеціальних навичок, нічого з перерахованого вище виконати не зможе, і деякі види зброї виявляться в його руках абсолютно марними.

Інакше кажучи, деякі види зброї можуть реалізувати свої вражаючі властивості тільки при наявності певних характеристик особистості того, хто їх використовує, при відсутності таких вони не набагато небезпечніші, ніж будь-які предмети матеріального світу.

Елементи психічної діяльності людини (навички, вміння, звички), комплекс морально-вольових характеристик особистості злочинця (сміливість, рішучість, жорстокість) і убивчість (потужність, ефективність) зброї, що ним обирається взаємопов'язані. Так, людина, що володіє фізичною силою, рішучістю, досвідом бойових дій тощо, і має досвід вчинення злочинів, часто здатна змінити навколишню дійсність у відповідності зі своїми цілями і без застосування зброї. Якщо ж такі особи застосовують зброю, то ефективність їх злочинних дій різко зростає: посягання може відбуватися проти групи осіб, проти озброєних людей, проти співробітників правоохоронних органів тощо.

З іншого боку, особи фізично слабкі, нерішучі, ті що обґрунтовано відчувають невпевненість в своїх силах і компенсують відсутністю необхідних морально-вольових якостей застосуванням спеціальних знарядь, причому не інструментів або

предметів, а саме зброї, бойова естетика якого психологічно підтримує виконавця. Чим менш розвинені у особи морально-вольові і психофізіологічні якості, необхідні для вчинення злочину, тим більше ефективна зброя, йому потрібно, щоб в будь-якому випадку домогтися поставлених цілей.

Таким чином, можна говорити про наявність назад-пропорційної залежності між комплексом особистісних властивостей злочинця і різновидом (що визначає ступінь його ефективності) використовуваного зброї.

З огляду на вищевикладене, доцільно запропонувати таку типологію озброєних злочинців:

1. Професійні озброєні злочинці, які відчують інтерес до зброї, що володіють навичками і вміннями поводження з ним. Їх можна розділити на 2 основні групи:

а) ті, хто безпосередньо вчиняє збройні злочини за допомогою зброї – кілери (злочинці, які виконують вбивства по найму; терористи (особистість терориста є різновидом особистості озброєного злочинця і являє собою систему: «особистість злочинця + зброя + ідея», що обґрунтовує допустимість і корисність здійснюваних їм дій); члени незаконних збройних формувань, найманці;

б) зброярі – особи, які набувають, що виготовляють, ремонтують і відповідають за збереження зброї в організованих злочинних угрупованнях, або зайняті торгівлею зброї.

2. Озброєні злочинці-фахівці. Вони цікавляться зброєю, вміють поводитися з нею, хоча це вміння не розвинене до ступеня навичок. До цієї категорії відносяться:

а) вбивці;

б) нальотчики – особи, які відкрито вчиняють ретельно підготовлені насильницькі злочини, пов'язані з нападами на громадян, державні та комерційні об'єкти тощо (бандити, розбійники і т. д.);

в) викрадачі людей – злочинці, які здійснюють захоплення, перевезення і утримування людей з корисливою або іншою метою;

г) особи, які здійснюють захоплення заручників.

3. Озброєні злочинці-любители. Ця категорія злочинців цікавиться зброєю, в першу чергу, як засобом компенсації нестачі особистісних якостей (смівливості, волі, рішучості тощо) До них відносяться:

а) розбійники, грабіжники;

б) особи, які заподіюють шкоду здоров'ю потерпілих;

в) насильники.

4. Псевдоозброєні злочинці-дилетанти. Ця категорія позбавлена специфічних ознак озброєних злочинців (інтерес до зброї, навички та вміння поводження з ним). До них відносяться:

а) побутові та дозвільні вбивці;

б) вуличні розбійники і грабіжники;

в) хулігани;

г) учасники масових заворушень;

д) футбольні «фанати».

Така класифікація озброєних злочинців, дозволить визначати, які заходи протидії можна зробити проти того чи іншого типу озброєного злочинця.

Висновки дослідження. Ця робота представляє собою спробу заповнити відмічені прогалини, дати комплексну оцінку особистості озброєного злочинця, позначити авторське бачення його типології, що, на нашу думку, сприятиме удосконаленню кримінального провадження і криміналістичних рекомендацій практики.

Література

1. Насильство: визначення поняття та приклади. Що таке насильство? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.coe.int/uk/web/compass/peace-and-violence> и информация с сайта <http://controlarms.org/en/>
2. Абельцев С. Н. Личность преступника и проблемы криминального насилия. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2000. – 207 с.; Антонян Ю. М. Изучение личности преступника. – М., 1982; Беркашвили Л. Ш. Общая криминологическая характеристика лиц, совершивших преступления. – М., 1976; Зуйков Г. Г. Поиск преступников по признакам способов совершения преступления – М., 1970; Корецкий Д. А. Комплексное криминологическое исследование тяжких преступлений, совершаемых с применением оружия. Монография. – М., 1997; Данил Корецкий Криминальная армалогия – учение о правовом режиме оружия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://booksonline.com.ua/view.php?book=155158> ; Корецкий Д. А., Землянухина Л. М. Личность вооруженного преступника и предупреждение вооруженных преступлений. – Санкт-Петербург, 2003; Лейкина Н. С. Личность преступника и уголовная ответственность. – Ленинград, 1968; Личность преступника. – М.: Юрид. лит., 1975; Личность преступника и применение наказания. – Казань: Изд-во Казан, ун-та, 1980; Сахаров А. Б. Учение о личности преступника и его значение в профилактической деятельности органов внутренних дел. – М., 1984; Сибиряков С. Л. Допустимые и криминальные отклонения в поведении детей и подростков. – Волгоград, 2001; Теоретические проблемы учения о личности преступника. – М., 1979; Типология личности преступника и индивидуальное предупреждение преступлений. – М., 1979; Филатова Е. Г. Уголовно-правовая, криминологическая и криминалистическая характеристика преступлений, совершаемых с использованием огнестрельного оружия и взрывных устройств. – М., 1995; Филимонов В. Д. Общественная опасность личности преступника. – Томск, 1970; Флеминг Ф. Шпионы. Истории о тайных агентах. – М.: Росмэн, 1998.
3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. – К.: Юрінком Інтер, 2016. – 1064 с.
4. Голубев В. П., Кудрявцев Ю. Н., Шамис А. В. Типология осужденных за насильственные преступления и индивидуальная работа с ними. – М., 1985; Игошев К. Е. Типология личности преступника и мотивация преступного поведения. – Горький, 1974.

Анотація

Калюга К. В. Криміналістичний портрет озброєного злочинця. – Стаття.

Стаття присвячена аналізу та виділенню основних типових криміналістичних характеристик особи озброєного злочинця і на цій основі запропоновано шляхи використання цих відомостей як орієнтуючої інформації, що дозволяє визначити коло осіб, причетних до вчинення злочину, з подальшою їх ідентифікацією.

Ключові слова: криміналістична характеристика злочину, особистість злочинця, психологічна мотивація, криміналістичні особливості особистості озброєного злочинця, типи озброєних злочинців.

Аннотация

Калюга К. В. Криминалистический портрет вооруженного преступника. – Статья.

Статья посвящена анализу и выделению основных типовых криминалистических характеристик личности вооруженного преступника и на этой основе предложены пути использования этих сведений как ориентирующей информации, что позволяет определить круг лиц, причастных к совершению преступления, с последующей их идентификацией.

Ключевые слова: криминалистическая характеристика преступления, личность преступника, психологическая мотивация, криминалистические особенности личности вооруженного преступника, типы вооруженных преступников.

Summary

Kaliuha K. V. A criminalistical portrait of an armed criminal. – Article.

The article is devoted to the analysis and identification of the main typical criminalistical characteristics of the person of an armed criminal and, on this basis, the ways of using these data as orienting information to identify the circle of persons involved in the commission of a crime and their subsequent identification are suggested.

Key words: criminalistical characteristics of a crime, identity of a criminal, psychological motivation, forensic characteristics of the personality of an armed criminal, types of armed criminals.